

Natalia Volkanova

CHARITABLE ACTIVITY OF THE BESSARABIAN NOBLES (MIDDLE OF THE XIX – EARLY XX CENTURIES)

The article deals with the problem of reflection of the charitable work of the representatives of the Bessarabian nobility during the military conflicts of the Russian empire of the mid-nineteenth and early twentieth centuries in the periodic press. Messages on this topic, which were printed during the war on the pages of local newspapers such as «Bessarabian Regional Gazette», «Bessarabian Provincial Gazette», «Kishinev Diocesan Journal», «Bessarabets», «Bessarabian Life» were analyzed.

The illumination of the charitable work of the Bessarabian nobility on the pages of periodicals as a whole was of a very important informational and propaganda significance. The main forms of assistance were money and material donations, mainly aimed at solving the sanitary needs of the army (the arrangement of hospitals, medical trains, etc.), medical care, the maintenance of sick and wounded soldiers until their full recovery, support for the families of dead soldiers.

The prospect of further scientific research is seen in the in-depth study of the charitable activities of the Bessarabian aristocracy during the military conflicts of the Russian Empire from the nineteenth and early twentieth centuries.

Key words: nobility, Bessarabia, Eastern war, Russian-Turkish war of 1877–1878, Russian-Japanese war.

УДК 379.85

Володимир Ганський

БІЛОРУСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ ТУРИСТИЧНОЇ ТА ЕКСКУРСІЙНО-КРАЄЗНАВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПІВНІЧНО-СХІДНИХ ВОЄВОДСТВАХ МІЖВОЄННОЇ ПОЛЬЩІ

Стаття висвітлює ступінь дослідженості історії туристичної та екскурсійно-краєзнавчої діяльності у північно-східних воєводствах II Речі Посполитої 1920–1930-х рр., які в радянській історіографії отримали назву «Західна Білорусь». Розглядаються роботи білоруських авторів попередніх періодів та сучасності, визначаються основні напрямки їх досліджень.

Ключові слова: туризм, історія туризму, історіографія, Польща, Західна Білорусь.

Вивчення туризму та історії його розвитку останнім часом стає все більш актуальним, у світовій гуманітарній науці йде процес становлення туризмології як нового перспективного напрямку комплексних і міждисциплінарних досліджень, важливе місце серед яких займає історія туризму. У цьому відношенні особливий інтерес викликає період між двома світовими війнами, бо саме до цього часу відноситься зародження і становлення туризму в сучасному його розумінні, що відбувалося в умовах перебування західноукраїнських та західнобілоруських земель у складі Польської держави. Проте вивчення історії цього багатогранного соціального феномена ХХ ст. на території держав Східної Європи до цього часу рясніє нерозкритими темами і напрямками.

Існуючі публікації описують, зазвичай, загальні тенденції суспільно-політичного та соціально-культурного розвитку Західної Білорусі у складі Польщі, багато уваги приділяється проблемам розвитку сільського господарства, промисловості та торгівлі, дрібнотоварного виробництва. Традиційним є детальне вивчення діяльності політичних партій та громадських організацій, які діяли на цих землях в період між двома світовими війнами. Однак спеціальних досліджень, які б були присвячені саме туристсько-екскурсійної активності місцевого населення, процесу становлення туризму в регіоні до недавнього часу не існувало. Питанні туризму лише частково висвітлювалися в роботах, присвячених іншим сферами життя західнобілоруського суспільства. У зв'язку з цим, вкрай актуальним є сьогодні проведення історіографічного аналізу проблеми розвитку туристичної та екскурсійно-краєзнавчої діяльності у північно-східних (білоруських) воєводствах міжвоєнної Польщі.

Мета статті: загальна характеристика наукових публікацій з історії туристичної та екскурсійно-краєзнавчої діяльності у північно-східних (білоруських) воєводствах Польщі у 1920–1930-х рр.

Розвиток туризму в Західній Білорусі в 1921–1939 рр. як окреме явище соціально-економічних і суспільно-політичних процесів в білоруській історіографії комплексно до цього часу не розглядалося. Однак окремі аспекти розвитку туристичної інфраструктури та інституційного середовища туризму у міжвоєнний період вже ставали об'єктами вивчення білоруських дослідників.

Початок вивчення окремих елементів туристичної та екскурсійно-краєзнавчої діяльності в західнобілоруських воєводствах і державної політики, що визначала їх, було покладено представниками радянської історичної школи ще в кінці 1920-х рр. Роботи цього періоду окреслили головні напрямки дослідження проблеми і розставили наукові та політичні акценти у відповідності з підходом, який був прийнятий при висвітленні історичних явищ в той період. Однією з перших робіт, де вперше порушувалось, хоча б і побічно, західнобілоруський туризм, є монографія співробітника Комісії по вивченню Західної Білорусі М. Касперовича [1]. У роботі вчений відзначив деякі аспекти становлення туристсько-краєзнавчого руху в Західній Білорусі в 1920–1930-х рр. як частини загального польського і охарактеризував етапи його розвитку як послідовний і безперервний процес.

Більш результативним періодом у розвитку історіографії Західної Білорусі є період середини 1950-х – кінця 1980-х рр., особливістю якого було те, що дослідники прагнули до більш глибокого наукового вивчення минулого, однак усе ж таки були не вільні від ідеологічних рамок. В цей час білоруськими істориками В. Полуяном [2–3], А. Мацько [4], П. Зелінським [5], В. Ладисевим [6–7] та ін. на основі введених у науковий обіг архівних джерел були підготовлені монографії та захищені дисертації за різними аспектами національно-визвольного руху в Західній Білорусі. Вони окреслили основні напрямки дослідження західнобілоруської проблематики і розробили концептуальні підходи, в рамках яких працювали історики наступного періоду (1970–1980-х рр.). Увагу білоруських вчених цього періоду було акцентовано на вивченні історії Комуністичної партії Західної Білорусії та її туристсько-екскурсійних ініціатив в масах, між тим діяльність інших, у тому числі і туристсько-краєзнавчих організацій, що перебували під впливом національно-демократичних партій, майже не розглядалася.

З середини 1980-х рр. в історіографії Західної Білорусі відбулися кардинальні зрушення, викликані відхиленням від монопольної класової методології та введенням у науковий обіг нових, раніше недоступних архівних матеріалів. Але і в цей період білоруською радянською історіографією туризм не виділявся як окремий феномен соціально-економічного, суспільно-політичного і національно-культурного життя. Більше уваги приділялося вивченню історії туризму і краєзнавства на території БРСР. Вивчення історії туризму та розвитку туристичної інфраструктури на території Західної Білорусі було актуалізовано тільки з кінця 1980-х рр.

Сучасний період історичних досліджень (з початку 1990-х рр.) характеризується новими підходами до розгляду маловивчених питань історії західнобілоруського національно-визвольного руху, а також господарської та соціально-культурної діяльності населення північно-східних воєводств II Речі Посполитої. Комплексний підхід до розгляду питань функціонування музеїв та їх ролі в системі туристичного обслуговування присутній у монографії О. Лобачевської [8]. Не менш багатограним і системним підходом до історії музейної справи та екскурсійної роботи характеризуються роботи О. Гужаловського [9–10]. Аналізуючи процес зародження і формування музеєзнавства на території Білорусі як окремого феномену, дослідник виділяє західнобілоруські музеї, процес становлення яких відбувався у особливих інституційних умовах. Важливу роль в організації музеїв та організації туристсько-екскурсійної роботи в Західній Білорусі дослідник відводить Польському краєзнавчому товариству, яке самостійно сформувало мережу регіональних музеїв і включило їх у загальнодержавні і регіональні туристичні та екскурсійні маршрути.

Ідейно-політична складова туристсько-екскурсійного руху присутня в роботах О. Смоленчука [11–12], який досліджував польський національний рух на території Західної Білорусі в міжвоєнний період. Дослідник приходять до висновку, що основні положення концепції «крайовості» на початку 1920-х рр. використовувалися як західнобілоруськими науково-дослідними організаціями, так і польськими органами державної влади.

Велике значення для дослідження проблем туристичної політики в регіоні мають роботи П. Бригадіна [13], В. Міхнюка [14–15] та М. Шашкевича [16–17], в яких розглядаються суспільно-політичні та соціально-економічні умови розвитку цих земель та суспільних процесів першої третини ХХ ст., а також ті чинники, які вплинули на формування умов для інституціоналізації сфери туризму в Західній Білорусі.

Новий підйом інтересу до західнобілоруської тематики серед білоруських дослідників почався з настанням ХХІ ст. Починають розроблятися, нові, раніше не висвітлені в історіографії аспекти життя різних груп населення Західної Білорусі.

Першою в білоруській історіографії роботою, яка цілком присвячена питанням розвитку туризму 1920–1930-х рр., стала стаття оглядового характеру О. Білого «Розвиток туризму в північно-східних воєводствах міжвоєнної Польщі: початок складання мозаїки» [18], що була опублікована в 2014 р. в журналі «ARCHE Початок». У ній автор дав коротку характеристику умов розвитку туризму в регіоні, позначив окремі напрями, в яких розвивався західнобілоруський туризм, а також навів відомості про окремі туристичні видання того часу. Однак, більшу частину

публікації склали додатки – переклади кількох статей з міжвоєнної західнобілоруської преси, в яких сучасники тих подій описували свої враження від подорожей по туристичних місцях і маршрутах Західної Білорусі. На жаль, подальшої публікації аналогічних за своєю тематикою та змістом матеріалів не було.

Особливістю розвитку туристсько-екскурсійної діяльності в міжвоєнний період було її тісне переплетення з краєзнавством та діяльністю краєзнавчих організацій і товариств. У цьому контексті слід зазначити дослідників, наукові роботи яких відображають розвиток краєзнавства в Західній Білорусі в досліджуваний період. Серед них центральне місце займають дослідження І. Тітовича, присвячені краєзнавчому руху в Західній Білорусі в 1921–1939 рр. [19–23]. Їм на основі широкого кола джерел і сучасних методологічних підходів вперше було проведено комплексне дослідження міжвоєнного краєзнавства на території Західної Білорусі з освітленням і аналізом умов, характеру і тенденцій. Дослідження І. Тітовича доводять, що одним з напрямків ідеологічного впливу польських правлячих кіл на білоруську меншість була саме туристична та екскурсійно-краєзнавча діяльність. Цей методологічний підхід дозволив автору зробити оригінальні висновки, необхідні для розуміння сутності західнобілоруського національно-визвольного руху та місця туристичної та екскурсійно-краєзнавчої діяльності в ньому.

Якщо говорити про вивчення історії соціально-економічного розвитку регіону в 1920–1930-і рр., який був одним із центральних факторів низької туристичної активності місцевого населення та переваги в'їзного туризму в регіон над виїзним, то білоруські історики поступово намагаються відходити від монополії класової методології, користуючись новими підходами в оцінці економічної історії та вводячи в науковий обіг нові, раніше недоступні архівні джерела та матеріали. Історію соціально-економічного розвитку західнобілоруських міст та містечок у міжвоєнний час досліджують В. Зданович [24], С. Токть [25], Ю. Іванов [26], І. Вавренюк [27–28] та ін. Автор широко відомого навчального посібника з економічної історії Білорусі, класик білоруської економічної історії В. Голубович [29] проаналізував соціально-економічне становище Західної Білорусі у складі Польщі. Проте його висновки не відрізняються від підходу, панівного в білоруської радянської історіографії.

Ґрунтовним дослідженням, яке характеризує господарське життя західнобілоруських воєводств у 1921–1939 рр., стала колективна робота В. Бусько, Б. Войтешенко, С. Якимченко [30]. Ці автори звернули увагу на розвиток кооперативної форми господарювання на території регіону. Комплексне дослідження білоруських кооперативів у Західній Білорусі в 1921–1939 рр. провів О. Радюк [31]. На основі використання широкого кола джерел їм вперше проведено системне дослідження історії діяльності білоруських кооперативів у Західній Білорусі, визначено їх місце в суспільно-політичному житті, здійснено підрахунки кількості кооперативів, проаналізовано вплив особливостей становища Західної Білорусі у складі Польщі на формування основних напрямків діяльності білоруського кооперативного руху; визначено роль білоруських політичних партій і організацій в розвитку білоруської кооперації, які також брали участь в туристсько-екскурсійній діяльності.

Вивчення механізму, динаміки та спрямованості еміграції населення з території Західної Білорусі в 1921–1939 рр. відображено в роботах О. Мерчук [32]. Розкриттю сутності, тенденцій і специфіки соціально-економічного та культурного розвитку містечок Західної Білорусі у 1921–1939 рр. присвячені публікації та дисертаційне дослідження А. Войтещик [33–34].

Значну роботу з дослідження та популяризації історії Західної Білорусі здійснив І. Мельников [35]. У першому розділі книги «Західнобілоруська Атлантида 1921–1941 рр. Між Варшавою та Москвою» автор аналізує і порівнює історію білоруських територій у складі як Польщі, так і СРСР. У ній представлені серед іншого життя інтелігенції, діяльність польської залізниці у східних воєводствах, розвиток контрабанди через польсько-радянський кордон, аналіз міжвоєнної преси Західної Білорусі та ін. Книга також містить великий фотоматеріал.

Сьогодні велику увагу білоруські історики приділяють вивченню історії діяльності польських політичних партій та організацій в Західній Білорусі – А. Гецевич [36], економічної політики польського уряду в регіоні – П. Зелінський [5], Н. Семенчик [37], Н. Нестерович [38–39], положенню дрібнотоварного виробництва та ремісництва – А. Касперович [40], О. Лобачевська [8], ролі єврейського населення у розвитку економіки регіону – В. Шепетюк [41], І. Вавренюк [27–28].

Окремий блок досліджень складають роботи, що розкривають питання розвитку освіти на території Західної Білорусі та місця туристичної і краєзнавчої діяльності в ньому. Тут слід згадати монографію М. Добриніна [42], присвячену історії загальноосвітньої школи і педагогічної думки Польщі. Один з розділів книги присвячений дослідженню історії шкільної освіти в міжвоєнний період. Велику увагу дослідник приділяє аналізу системи організації народної освіти, помітне місце в якій у розглянутий період набувають шкільні навчальні екскурсії та дитячі табори.

Питання розвитку системи освіти на території північно-східних воєводств міжвоєнної Польщі та її виховних функцій розглядаються в роботах О. Вабіщевича [43–44]. Акцент у них зроблено на висвітленні розвитку білоруської національної школи та діяльності білоруських національних культурно-просвітницьких організацій та установ. Також О. Вабіщевич зачіпає і діяльність польських громадських об'єднань та організацій у Західній Білорусі в 1920–1930-і рр. Ним досліджено еволюцію національно-культурної політики польських властей, стан і проблеми розвитку білоруської культури, зміцнення позицій польської культури в ході полонізації, специфіка суспільно-культурної діяльності національних спільнот, характер міжкультурних відносин в регіоні та ін.

Різні аспекти польсько-білоруських взаємин у міжвоєнний період знайшли відображення в роботах А. Великого [45], який, серед іншого, здійснив публікацію значного обсягу джерел з історії Західної Білорусі першої половини ХХ ст. Деякі питання виховної політики польських властей у молодіжному середовищі регіону висвітлюються в роботах В. Кривутя [46–47], присвячених діяльності молодіжних організацій на території Західної Білорусі.

Отже, розглянутими роботами практично вичерпується історіографія західнобілоруської проблематики, яка прямо або побічно торкається питань туризму, відпочинку та екскурсій, а також державної політики у цій сфері. Незважаючи на відсутність успішних спроб створити цілісну історичну картину даної проблематики, необхідно визнати, що білоруські історики поклали початок та сформували базис для розгляду даної проблеми в якості самостійного предмета історичного дослідження.

Список використаних джерел

1. Каспярович М. І. Краязнаўства: Нарысы. Мінск: Белдзяржвыд, 1929. С. 159.
2. Палуян У. А. Беларуская сялянска-рабочая грамада. Мінск: Навука і тэхніка, 1967. С. 223.
3. Полуян В. А. Полуян И. В. Революционное и национально-освободительное движение в Западной Белоруссии в 1920–1939 гг. Минск: Госиздат, 1962. С. 222.
4. Мацко А. М. Уз'яднанне Заходняй Беларусі з БССР – акт гістарычнай справядлівасці: матэрыял у дапамогу лектару. Мінск: Таварыства «Веды», 1989. С. 24.
5. Зелинский П. И. Политическая работа КПЗБ в массах, 1923–1938. Минск: Университетское, 1986. 134 с.
6. Ладысеў У. Ф. Рьжскі мірны дагавор: перамога савецкай дыпламатыі ці паражэнне? // Беларускі гістарычны часопіс. 2001. № 3. С. 23–29.
7. Ладысеў У. Ф. КПЗБ – арганізатар барацьбы працоўных за дэмакратычныя правы і свабоды (1934–1938). Мінск: Беларуская навука, 1976. С. 168.
8. Лабачэўская В. А. Сберагаючы самабытнасць: з гісторыі народнага мастацтва і промыслаў Беларусі. Мінск: Беларуская навука, 1998. С. 375.
9. Гужалоўскі А. А. Гісторыя музейнай справы Беларусі. Мінск: БДУ, 2012. С. 303.
10. Гужалоўскі А. А. Музеі Беларусі (1918–1941 гг.). Мінск: НАРБ, 2002. С. 164.
11. Смалянчук А. Ф. Беларуская гісторыя: знайсці чалавека. Мінск: Логвінаў, 2013. С. 155.
12. Смоленчук А. Ф. Беларускія палякі або палякі ў Беларусі? // *Pogranicza języków. Pogranicza kultur. Studia ofiarowane Elżbiecie Smułkowej / pod red. Anny Engelking i Romualda Huszczy.* Warszawa, 2003. S. 326–334.
13. Брыгадзін П. І. Паміж Усходам і Захадам: станаўленне дзяржаўнасці і тэрытарыяльнай цэласнасці Беларусі (1917–1939 гг.). Мінск: БДУ, 2003. С. 307.
14. Михнюк В. Н. Историческая наука Белорусской ССР, 80-е гг. Минск: Наука и техника, 1987. С. 120.
15. Михнюк В. Н. Становление и развитие исторической науки Советской Белоруссии (1919–1941 гг.). Минск: Наука и техника, 1985. С. 201.
16. Сташкевич Н. С. Беларуская савецкая госуларственнасць: історыя провозглашения і этапы становлення // *Социология.* 2008. № 4. С. 3–12.
17. Сташкевіч М. С. Непазбежнае банкруцтва: з гісторыі барацьбы палітычных партый у Беларусі (1917–1925 гг.). Мінск: Бібліятэчка газеты «Голас Радзімы», 1974. С. 140.
18. Бель А. В. Развіццё турызму ў паўночна-ўсходніх ваяводствах міжваеннай Польшчы: пачатак складання мазаікі // *ARCHE* Пачатак. 2014. № 7–8. С. 259–294.
19. Цітовіч І. У. Аматырскае краязнаўства 1921–1939 гг. і яго месца ў нацыянальна-культурным жыцці заходнебеларускага насельніцтва // *Філасофія. Культура. Общество: сб. трудов мол. уч. и асп.* Вып. 4: В 2 ч. Минск: РИВШ, 2004. Ч. 1. С. 155–163.
20. Цітовіч І. У. Дзейнасць Польскага краязнаўчага таварыства на тэрыторыі Палескага ваяводства (1921–1939 гг.) // *Веснік Брэсцкага ўніверсітэта. Серыя гуманітарных навук.* 2003. № 2. С. 71–81.
21. Цітовіч І. У. Заканадаўчыя аспекты краязнаўчага руху Заходняй Беларусі (1921–1939 гг.) // *Веснік Беларускага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта імя М. Танка.* 2005. № 1. С. 3–9.
22. Цітовіч І. У. Заходнебеларускі школьны краязнаўчы рух у міжваенны перыяд // *Гісторыя: праблемы выкладання.* 2003. № 5. С. 55–62.
23. Цітовіч І. У. Краязнаўства як фактар умацавання патрыятычных пачуццяў беларускай моладзі // *Праблемы управлення.* 2005. № 1. С. 128–132.
24. Гароды і раёны Берасцейшчыны: гісторыя і сучаснасць. Івацэвіцкі раён / У. В. Здановіч [і інш.]; пад агульн. рэд. А. А. Гарбацкага. Брэст: Брэсцкая друкарня, 2009. С. 563.
25. Токць С. М. Беларуская веска на мяжы эпох: змены этнічнай самасвядомасці сялянства ва ўмовах распаду традыцыйнага аграрнага грамадства (па матэрыялах Гарадзеншчыны 19 – першай трэці 20 ст.). Гродна: ГрДУ імя Я. Купалы, 2003. С. 190.
26. Иванов Ю. Н. Социально-экономическое развитие Волковысского повета в 20–30 годы XX века // *Заходні рэгіён Беларусі вачыма гісторыкаў і краязнаўцаў: зб. навук. артыкулаў.* Гродна: ГрДУ імя Я. Купалы, 2008. С. 250–254.
27. Вавренюк И. И. Демографические процессы еврейского населения Полесского воеводства (1921–1939) URL: http://pawet.net/library/history/bel_history... (дата звернення: 12.11.2014).
28. Вавренюк И. И. Развитие промышленности Полесского воеводства // IV Межвузовская научно-методическая конференция молодых

учёных (15–17 мая 2002 г.): сб. мат. конф. Брест: БрГУ, 2003. С. 53–54. 29. Галубовіч В. І. Эканамічная гісторыя Беларусі. Мінск: Экаперспектыва, 1999. С. 454. 30. Экономическая мысль Западной Беларуси в 1921–1939 гг. / В. Н. Бусько, Б. С. Войтешенко, С. И. Якимченко; под. науч. ред. П. Г. Никитенко. Минск: Право и экономика, 2004. С. 158. 31. Радзюк А.Л. Беларускія кааператывы ў Заходняй Беларусі (1921–1939 гг.): дис. на здобуття наукового ступеня к.і.н. за спеціальністю 07.00.02 «вітчизняна історія». Мінск: БДУ, 2014. 215 с. 32. Мярчук В. М. Эміграцыя насельніцтва з Заходняй Беларусі (1921–1939 гг.): дис. на здобуття наукового ступеня к.і.н. за спеціальністю 07.00.02 «вітчизняна історія». Мінск: БДУ, 2016. 223 с. 33. Вайцешчык Г. С. Матэрыяльны дабрабыт насельніцтва мястэчак Заходняй Беларусі ў 1921–1939 гг. // Веснік Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта. Серыя І. Гісторыя і археалогія. Філасофія. Паліталогія. 2013. № 1(144). С. 32–44. 34. Вайцешчык Г. С. Мясцічкі Заходняй Беларусі (1921–1939 гг.): сацыяльна-эканамічнае і культурнае развіццё: дис. на здобуття наукового ступеня к.і.н. за спеціальністю 07.00.02 «вітчизняна історія». Гродна: ГрДУ, 2013. 226 с. 35. Мельнікаў І. В. Заходнебеларуская Атлантыда 1921–1941 гг.: паміж Варшавай і Масквой. Мінск: Галіяфы, 2016. С. 346. 36. Гецевіч А. К. Деятельность польских политических партий и организаций в Западной Беларуси (1918–1926 гг.). Гродно: ГрГУ им. Я. Купалы, 2010. С. 139. 37. Сямёнчык М. Б. Рабочы рух у Заходняй Беларусі (1921–1939 г.): дис. на здобуття наукового ступеня к.і.н. за спеціальністю 07.00.02 «вітчизняна історія». Гродна: ГрДУ, 2000. 133 с. 38. Нестерович Н. Б. Характер западнорусской экономики в 1921–1939 гг. // Заходні рэгіён Беларусі вачыма гісторыкаў і краязнаўцаў: зборнік навуковых артыкулаў. Гродна: ГрДУ ім. Я. Купалы, 2008. С. 228–232. 39. Нестерович Н. Б. О развитии фермерства в Беларуси // Белорусское сельское хозяйство. 2006. № 3. С. 56–57. 40. Каспяровіч Г. І. Промыслы і рамёствы беларусаў у XX ст. // Весці Акадэміі навук (серыя гуманітарных навук). 1995. № 3. С. 105–113. 41. Шелетюк В.В. Участие еврейского населения в промышленном производстве Полесского воеводства в межвоенный период (1921–1939 гг.) // Моладзь Берасцейшчыны: зб. навук. прац. Брест: БрДУ, 1998. С. 36–40. 42. Добрынин М. А. История общеобразовательной школы и педагогической мысли Польши: (с периода христианизации до современности). Брест: Альтернатива, 2008. С. 339. 43. Вабішчэвіч А. М. Асвета ў Заходняй Беларусі. Брест: БрДУ, 2004. С. 116. 44. Вабішчэвіч А. М. Нацыянальна-культурнае жыццё Заходняй Беларусі (1921–1939 гг.). Брест: БрДУ, 2008. С. 319. 45. Polska-Białoruś. Wspólne dziedzictwo historyczne. Przewodnik po materiałach archiwalnych 1918-1939 / opracowanie i red. naukowa E. Rosowska, A. Smalianczuk, A. Wabiszczewicz, A. Wielikij. Warszawa: Stowarzyszenie Archiwistów Polskich, 2014. S.304. 46. Крывучъ В. І. Барацьба за маладое пакаленне Заходняй Беларусі і праўрадавы маладзёжны рух (1926–1939 гг.). Баранавічы: БарДУ, 2013. С. 272. 47. Крывучъ В. І. Пад шыльдай «Дзяржаўнага выхавання»: рэалізацыя ўрадавых выхаваўчых канцэпцый на тэрыторыі Заходняй Беларусі (1926–1939). Баранавічы: БарДУ, 2010. С. 195.

References

1. Kaspiarovič M.I. Krajaznaŭstva: Narisy [Local history: Essays]. Minsk: Bieldziaržvyd, 1929. 159 s. 2. Palujan U.A. Bielaruskaja Sialianskaja-rabočaja hramada [Belarusian Union of Peasants and Workers]. Minsk: Navuka i technika, 1967. S. 223. 3. Palujan U.A. Palujan, I.V. Revaliucyjny i nacyjanalna-vyzvalienčy ruch u Zachodniaj Bielarusi ŭ 1920–1939 hh. [Revolutionary and national liberation movement in Western Belarus in 1920–1939]. Minsk: Hosizdat, 1962. S. 222. 4. Macko A.M. Uzjadnannie Zachodniaj Bielarusi z BSSR – akt historyčnaj spraviadlivasci: materyjaly u dapamohu liektaru [The reunification of Western Belarus with the BSSR – an act of historical justice: the material in assistance to the lecturer]. Minsk: Tavarystva «Viedy», 1989. 24 S. 5. Zialinski P.I. Palityčnaja praca KPZB u masach, 1923–1938 hh. [The political work of communists among the masses, 1923–1938]. Minsk: Univiersiteckaje, 1986. S. 134. 6. Ladysieŭ U.F. Ryžski mirny dahavor: pieramoha savieckaj dyplomaty ci paražennie? [Peace of Riga: the victory of the Soviet diplomacy or defeat?]. Bielaruskij historyčny časopis. 2001. №3. S. 23–29. 7. Ladysieŭ U.F. KPZB – arhanizatar baraczy pracounych za demakratyčnyja pravy i svobody (1934–1938) [The Communist party of West Belarus is the organizer of the struggle of workers for democratic rights and freedoms (1934–1938)]. Minsk: Bielaruskaja navuka, 1976. S. 168. 8. Labačeuškaja V.A. Sbihahaŭčy samabytnasć: z historyi narodnaha mastactva i promyslaŭ Bielarusi [Keeping identity: from the history of folk art and crafts of Belarus]. Minsk: Bielaruskaja navuka, 1998. S. 375. 9. Hužaloŭski A.A. Historyja muzejnaj spravy Bielarusi [The history of museology in Belarus]. Minsk: BDU, 2012. S. 303. 10. Hužaloŭski A.A. Muzei Bielarusi (1918–1941 hh.) [Museums of Belarus (1918–1941)]. Minsk: NARB, 2002. S. 164. 11. Smaliančuk A.F. Bielaruskaja historyja: znajsci čalavieki [Belarusian history: find a person]. Minsk: Lohvinaŭ, 2013. S. 155. 12. Smaliančuk A.F. Bielaruskija paliaki abo paliaki ŭ Bielarusi? [Belarusian poles or poles in Belarus?]. Pogranicza języków. Pogranicza kultur. Studia ofiarowane Elźbiecie Smułkowej / pod red. Anny Engelking i Romualda Huszczy. Warszawa, 2003. S. 326–334. 13. Bryhadzin P.I. Pamiž Uščodan I Zachadam: stanaŭliennie dziaržaŭnasci i teryтарыяlnaj celasnasci Bielarusi (1917–1939 hh.) [Between East and West: statehood and territorial integrity of Belarus (1917–1939)]. Minsk: BDU, 2003. S. 307. 14. Michniuk V.M. Historyčnaja navuka Bielaruskaj SSR, 80-ja hh. [Historical science of Belarusian SSR, the 80-ies]. Minsk: Navuka i technika, 1987. S. 120. 15. Michniuk V.M. Stanaŭliennie i razvicio historyčnaj navuki Savieckaj Bielarusi (1919–1941 hh.) [The formation and development of Soviet historical science of Belarus (1919–1941)]. Minsk: Navuka i technika, 1985. S. 201. 16. Staškievič M.S. Bielaruskaja savieckaja dziaržaŭnascć: historyja abviaščennia i etapy stanaŭliennia [Belarusian Soviet statehood: the history of the proclamation and the stages of development]. Sacyjalohija. 2008. №4. S. 3–12. 17. Staškievič M.S. Niepazbiežnaje bankructva: z historyi baraczy palityčnych partyj u Bielarusi 1917–1925 hh. [The inevitable bankruptcy: from the history of the struggle of political parties in Belarus 1917–1925]. Minsk: Biblijatečka haziety «Holas Radzimy», 1974. S. 140. 18. Biely A.V. Razvicio turizm ŭ paŭnočna-ŭschodnich vajavodstvach

miżvajennaj Poľščy: pačatak skladannia mazaiki [The development of tourism in the North-Eastern provinces of interwar Poland: begin folding mosaic]. ARCHE Pačatak. 2014. №7–8. S. 259–294. 19. Citovič I.U. Amatarskaje krajznaŭstva 1921–1939 hh. i jaho miesca ŭ nacyjanaľna-kulturnym žycci zachodniebielarskaha nasielnicтва [Amateur study local history 1921–1939 gg and its place in the cultural life of the Belarusian population]. Filasofija. Kultura. Hramadstva: zb. prac mal. nav. i asp. Vyp. 4. U 2 č. Minsk: RIVŠ, 2004. Č. 1. S. 155–163. 20. Citovič I.U. Dziejnasć Poľskaha krajznaŭčaha tavarystva na terytorii Palieskaha vajavodstva (1921–1939 hh.) [The activities of the Polish history society on the territory of the Polesie Province (1921–1939)]. Viesnik Bresckaha univiersiteta. Sieryja humanitarnych navuk. 2003. №2. S. 71–81. 21. Citovič I.U. Zakanadaŭčyja aspiekty krajznaŭčaha ruchu Zachodnij Belarusi (1921–1939 hh.). Viesnik Bielarskaha dziaŭnaŭskaha piedadahičnaha univiersiteta imia M. Tanka. 2005. №1. S. 3–9. 22. Citovič I.U. Zachodniebielarski Źkoľny krajznaŭčy ruch u miżvajenny pieryjad [Legislative aspects of the movement of study the local history in Western Belarus (1921–1939.)]. Historyja: prablomy vykladannia. 2003. №5. S. 55–62. 23. Citovič I.U. Krajznaŭstva jak faktar umacavannia patryjatyčnych paŭcciaŭ bielarskaj moladzi [Regional studies as a factor of strengthening of Patriotic feelings of the Belarusian youth]. Prablomy kiravannia. 2005. №1. S. 128–132. 24. Harady i rajony Bierasciejščyny: historyja i sučasnasć. Ivacevič rajon [Cities and districts of the Brest region: history and soucasnosti. Ivacevičy district] / U.V. Zdanovič [i inš.]; pad ahuľn. red. A.A. Harbackaha. Brest: Bresckaja drukarnia, 2009. S. 563. 25. Tokć S.M. Bielarskaja wioska na miažy epoch: zmiana etničnaj samasviadomasci sialianstva va ŭmovach raspadu tradycyjnaha ahrarnaha hramadstva (pa Materyjalach Haradzienščyny 19 – pieršaj treci 20 st.) [Belarusian village on the verge of epochs: changes of ethnic consciousness of the peasantry in the conditions of disintegration of the traditional agrarna society (on materials of Hrodna region 19 – early 20 century)]. Hrodna: HrDU imia J. Kupaly, 2003. S. 190. 26. Ivanou Ĵ.M. Sacyjaľna-ekanamičnaje razvicio Vaŭkavyskaha pavietu ŭ 20-30 hady 20 stahoddzia [Socio-economic development of the Vawkavysk region in 20-30 years of XX century]. Zachodni rehijon Bielarusi vačyma historykaŭ i krajznaŭcaŭ: Zb. nauk. artykulaŭ. Hrodna: HrDU imia J. Kupaly, 2008. S. 250–254. 27. Vaŭraniuk I.I. Demahrafičnyja procesy habrejskaha nasielnicтва Palieskaha vajavodstva (1921–1939) [The demographics of the Jewish population of the Polesie Province (1921–1939)] Pavet]. URL: http://pawet.net/biblijateka/historyja/bel_history. 28. Vaŭraniuk I.I. Razvicio pramylovasci Palieskaha vajavodstva [Industrial development of the Polesie Province]. IV Mižvuzaŭskaja navukova-mietadyčnaja kanferencyja maladych navukoŭcaŭ (15–17 maja 2002 h.): zb. mat. kanf. Brest: BrDU, 2003. S. 53–54. 29. Halubovič V.I. Ekanamičnaja historyja Bielarusi [Economic history of Belarus]. Minsk: Ekapierspiektyva, 1999. S. 454. 30. Ekanamičnaja dumka Zachodnij Belarusi ŭ 1921–1939 hh. [The economic thought of the Western Belarus in 1921–1939] / V.M. Buško, B.S. Vojtieščenko, S.I. Jakimčenko; pad. navu. red. P.H. Nikicienka. Minsk: Prava i ekanomika, 2004. S. 158. 31. Radziuk A.L. Bielarskija kaaperatyvy ŭ Zachodnij Belarusi (1921–1939 hh.) [Belarusian cooperatives in Western Belarus (1921–1939)] [rukops dys. na zdobuttya naukovocho stupenya k.i.n. za spetsialnisty 07.00.02 – vitchyznyana istoriya]. Minsk: BDU, 2014. S. 24. 32. Miarčuk V.M. Emihracyja nasielnicтва z Zachodnij Belarusi (1921–1939 hh.) [Emigration of people from Western Belarus (1921–1939)] [rukops dys. na zdobuttya naukovocho stupenya k.i.n. za spetsialnisty 07.00.02 – vitchyznyana istoriya]. Minsk; BDU, 2016 223 ark. 33. Vajcieščyk H.S. Materyjaľny dabrabyt nasielnicтва miastečak Zachodnij Belarusi ŭ 1921–1939 hh. [The welfare of people in villages of Western Belarus in 1921–1939]. Viesnik Hrodzienskaha diaŭnaŭskaha ŭniviersiteta. Sieryja 1. Historyja i archiealohija. Filasofija. Palitalohija. 2013. № 1 (144). S. 32–44. 34. Vajcieščyk H.S. Miastečki Zachodnij Belarusi (1921–1939 hh.): sacyjaľna-ekanamičnaje i kulturnaje razvicio [Small towns of Western Belarus (1921–1939.): socio-economic and cultural development [rukops dys. na zdobuttya naukovocho stupenya k.i.n. za spetsialnisty 07.00.02 – vitchyznyana istoriya]. Hrodna: HrDU, 2013. S. 25. 35. Mielnikaŭ I.V. Zachodniebielarskaja Atlantyda 1921–1941 hh.: Pamiž Varšavaj i Maskvoj [West Belarusian Atlantis 1921–1941.: between Warsaw and Moscow]. Minsk: Halijafy, 2016 h. S. 346. 36. Hiecevič A.K. Dziejnasć poľskich palityčnych partyj i arhanizacyj u Zachodnij Belarusi (1918–1926 hh.) [The activities of the Polish political parties and organizations in Western Belarus (1918–1926)]. Hrodna: HrDU im. J. Kupaly, 2010. S. 139. 37. Siamiončyk M.B. Rabočy ruch u Zachodnij Belarusi (1921–1939 h.) [The working movement in Western Belarus (1921–1939)]. Hrodna, 2000. S. 133. 38. Niesciarovič N.B. Charakter zachodniebielarskaj ekanomiki ŭ 1921–1939 hh. [The nature of the Belarusian economy in 1921–1939]. Zachodni Rehijon Bielarusi vačyma historykaŭ i krajznaŭcaŭ: zb. navuk. art. Hrodna: HrDU im. J. Kupaly, 2008. S. 228–232. 39. Niesciarovič N.B. Ab razvicio fermerstva ŭ Bielarusi [On farming development in Belarus]. Bielarskaja sieľskaja haspadarka. 2006. №3. S. 56–57. 40. Kaspiarovič H.I. Promysly i ramiostvy bielarsaŭ u 20 st. [Crafts and metiers of Belarus in the XX century]. Viesci Akademii nauk (sieryja humanitarny nauk). 1995. №3. S. 105–113. 41. Šapiaciuk V.U. Udziel habrejskaha nasielnicтва ŭ pramylovaj vytvorčasci Palieskaha vajavodstva ŭ miżvajenny pieryjad (1921–1939 hh.) [Part of the Jewish population in the industrial production of the Polesie Province in the interwar period (1921–1939)]. Moladz Bierasciejščyny: zb. nauk. prac. Brest: BrDU, 1998. S. 36–40. 42. Dabrynin M.A. Historyja ahuľnaadukacyjnaj školy i piedadahičnaj dumki Poľščy: (s pieryjadu chryscijanizacyi da sučasnasci) [The history of comprehensive school and pedagogical thought of Poland: (the period of Christianization to the present)]. Brest: Alternatyva, 2008. S. 339. 43. Vabiščevič A.M. Asvieta ŭ Zachodnij Belarusi [Education in Western Belarus]. Brest: BrDU, 2004. S. 116. 44. Vabiščevič A.M. Nacyjanaľna-kulturnaje žyccio Zachodnij Belarusi (1921–1939 hh.) [National-cultural life of Western Belarus (1921–1939)]. Brest: BrDU, 2008. S. 319. 45. Polska-Białoruś. Wspólne dziedzictwo historyczne. Przewodnik po materiałach archiwalnych 1918-1939 [Poland-Belarus. Common historical heritage. Guide to archival materials 1918–1939] / opracowanie i red. naukowa E. Rosowska, A. Smalianczuk, A. Wabiszczewicz, A. Wielikij. Warszawa:

Stowarzyszenie Archiwistów Polskich, 2014. S. 304. 46. Kryvuć V.I. Baračba za maladoje pakaliennje Zachodniaj Bielarusi i praŭradavy maladziožny ruch (1926–1939 hh.) [The struggle for the younger generation of Western Belarus and the Pro-government youth movement (1926–1939)]. Baranavičy: BarDU, 2013. S. 272. 47. Kryvuć V.I. Pad šyldaj «Dziaržaŭnaha vychavannja»: realizacija ŭradavaj vychavaŭčaj koncepcyji na terytoryi Zachodniaj Bielarusi (1926–1939) [Under the guise of «Public education»: implementation of government educational concepts in Western Poland (1926–1939)]. Baranavičy: BarDU, 2010. S. 195.

Uladzimir Ganski

BELARUSIAN HISTORIOGRAPHY OF TOURIST AND REGIONAL EXCURSION ACTIVITIES IN THE NORTH-EASTERN PROVINCES OF INTERWAR POLAND

The article highlights the extent of research into the history of tourist and regional excursion activities in the North-Eastern provinces of Second Polish Republic 1920–1930s, which in Soviet historiography received the name of «Western Belarus». Discusses works by Belarusian authors of the previous periods and the present, defines the main directions of their research.

Key words: tourism, history of tourism, historiography, Poland, Western Belarus.

УДК 94(477)»1920»: [347.471.6:82]

Олександр Бонь

ЛІТЕРАТУРНЕ ОБ'ЄДНАННЯ «ПЛУГ» У СПОГАДАХ ВОЛОДИМИРА ГЖИЦЬКОГО

У статті досліджується важливе джерело – мемуари письменника Володимира Гжицького «Спогади про минуле». Вони розкривають суперечливі процеси у середовищі літературно-мистецької інтелігенції 1920-х рр. у Харкові й задумувалися як згадка про літературну організацію «Плуг». Це джерело опубліковано без скорочень у 2011 р. із ґрунтовними коментарями. Цікаво він описує атмосферу плужанських літературних вечорів, власний вступ до організації. Уміщує спогади про виступи Павла Тичини, Володимира Сосюри, Миколи Хвильового, участь у літературно-мистецькому процесі Олександра Довженка, Сергія Пилипенка та інших. Відбувши 22 роки у таборах і на засланні, письменник написав про репресованих колег – Д. Загула, М. Ірчана, Л. Курбаса та інших. А разом з харківськими друзями В. Бобинським та О. Вишнею він перебував у таборах. Яскраво написав письменник про Майка Йогансена, Миколу Хвильового, Олесь Досвітнього, Юрія Яновського, Михайля Семенка.

Ключові слова: Володимир Гжицький, спогади, «Плуг», Остап Вишня, Микола Хвильовий, Сергій Пилипенко.

У 1920-х рр. зі встановленням більшовицького режиму в Україні літературно-мистецька сфера залишалась відносно вільною, у межах комуністичної ідеології, для пошуку нових форм і змісту творчості. Репресії проти представників українських політичних партій ще з початку 1920-х рр. «зачепили» гуманітарну інтелігенцію. Запровадження політики офіційної «українізації» легітимізувало зусилля літературно-мистецького середовища з розвитку української культури. Виникла значна кількість літературних організацій, які мали відмінний погляд на шляхи розвитку українського мистецтва. У зв'язку з цим значущими є джерела, які показують процеси формування та діяльності таких угруповань. Їх дослідження дозволить розкрити зміст і форми роботи літераторів, митців та способи впливу владних органів на гуманітарну інтелігенцію.

Таким джерелом є спогади відомого письменника Володимира Гжицького «Спогади про минуле». Вони частково публікувались під назвою «Мої побратими» у журналі «Жовтень» у 1973 р. [1]. Тривалий час у 1960–1970 рр. В. Гжицький намагався опублікувати свої мемуари «Спогади про минуле». Але за життя письменника цього не сталося. Частково вони були опубліковані у 1991 р. у часописі «Родослав» [2] та у 1995 в «Літературному Львові» [3]. Завдяки Я. Цимбал у 2011 р. спогади вийшли повністю з ґрунтовною джерелознавчою розвідкою [4] та коментарями [5]. Ми ж розкриємо змістовну їх складову, посилаючись на документи із фонду В. Гжицького у Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України [6] та опублікований текст. Про самого літератора з'явилось чимало біографічних статей у 1990-х рр. Зокрема, до 100-річчя письменника у 1995 р. [7–9].

Метою статті є показ середовища літературного об'єднання селянських письменників «Плуг» у 1920 роках на основі спогадів письменника В. Гжицького.

Мемуари Володимира Зеноновича є важливим документом суперечливої епохи 1920-х рр. Вони написані тоді, коли це стало можливим і не становило прямої небезпеки для автора, який вже